

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Esz­tétika a középkorban

9.1 lecke – 20 perc

Esz­tétika a középkorban

Az esztétika a 18. században jelenik meg, mint önálló filozófiai diszciplína Alexander Gottlieb Baumgarten *Aesthetica* (1750) című műve nyomán, mely az érzéki megismerés független bizonyosságát vizsgálta. Felmerül a kérdés, hogy ha nem is a 18. századi szigorú értelemben vett módon, de beszélhetünk-e esztétikáról vagy esztétikai gondolkodásról ezt megelőzően? Egyfelől filozófiatörténet nagy klasszikusainak mindegyike kidolgozott valamiféle álláspontot az érzéki megismeréssel kapcsolatban, másfelől a műalkotások, mint az esztétikai megismerés kitüntetett objektumai is folyamatosan reflexió tárgyai az európai kultúr- és filozófiatörténetben. Ehhez kapcsolódik, hogy az esztétika vezető értéke, a „szép” megjelenik már a görög *kalosz* és a latin *pulchrum* kifejezésekben is. Általában megállapítható, hogy egyfelől a középkori filozófiában nem találunk kifejezetten esztétikai tárgyú elméleti szövegeket, másfelől azonban ez a hiány nem jelenti azt, hogy az esztétikum problémafelvetései teljesen hiányoztak volna akár a középkori filozófiából, akár a középkori művészetből.

Szépség, mint transzcendentálé

A szépség értékhez a középkorban általában a metafizika felől közelítettek, úgy is fogalmazhatunk, hogy az esztétika a középkorban tendenciaszerűen a metafizika diszciplínáiban oldódik fel. Ez a középkori esztétikára vonatkozó modern vizsgálatokban vitát vált ki: Vannak akik szerint a szépséget ún. transzcendentálé, így az esztétikai jellegű gondolatmeneteket az elméleti filozófia területén keresik a középkorban; mások ezzel szemben a szépség kifejezetten jelenségszerűnek tartják már a középkorban is, ez utóbbiak inkább úgy vélik, hogy nem elméleti, hanem művészi szövegek fejezik ki a szépséget a középkorban.

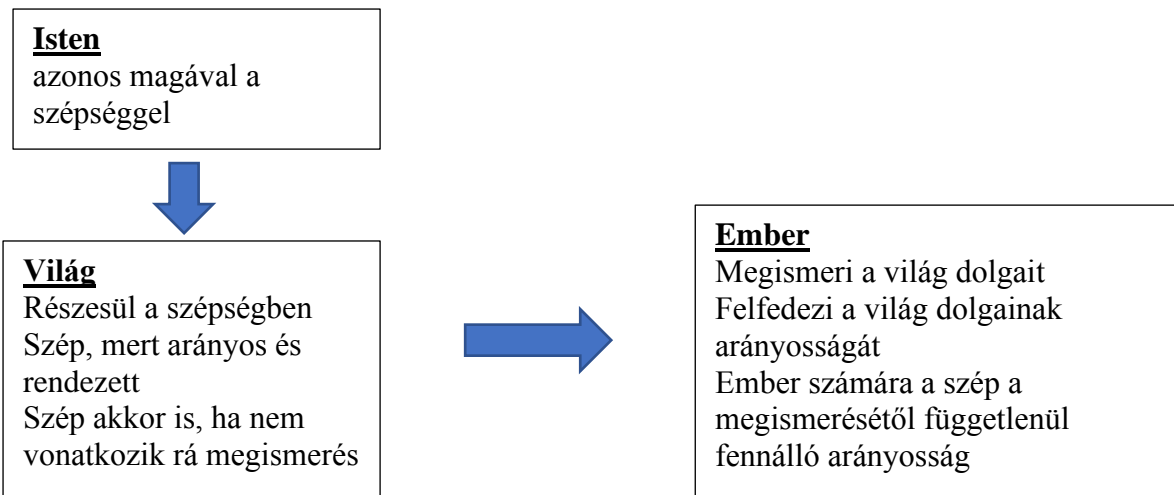
Cseke Ákos: *A középkor és az esztétika*,

A középkor folyamán általában erősödő esztétikai tudattal számolnak, amit [...] elsősorban a skolasztikában állítólag rendszeres és tudományos módon kidolgozott transzcendentálétannak tulajdonítanak: [...] mindannyian meg vannak győződve róla, hogy a szép a középkori esztétikában **transzcendentálé**.

A metafizikai nézőpont szerint a szépség (pulchrum) egyike az ún. transzcendentáléknak. Transzcendentálék alatt a teremtett világ dolgainak általános sajátosságait értjük,

melyek már pusztán azért jellemzik a dolgokat, mert részei a teremtett világnak. A teremtett világ dolgait – létezésük partikuláris szituáltságától függetlenül – már eleve egyfajta metafizikai arányosság jellemzi.

Umberto Eco a szépség mint transzcendentálé eszméjét összeköti a világban fennálló arányosság kvantitatív-mennyiségi elvével:

Ez a felfogás jó alkalmat ad arra, hogy a középkori szépség-felfogást ellentétbe állítsuk az újkori felfogással. Az újkori esztétika számára Immanuel Kant fogalmazza meg híres tételét:

Szép az, ami érdek nélkül **tetszik**.

Az újkori gondolkodás számára tehát **a szépség értékének alapvető feltétele a *tetszés* megismerő viszonyulásmódja**: a szépség a megismerésben konstituálódik meg, mégpedig – Kantnál – oly módon, hogy az esztétikai élményt elhatároljuk az elméleti és gyakorlati megismeréstől.

A középkori gondolkodásban **a szépség a dolgok magánvaló sajátossága**, mely egyfajta metafizikai arányosságban fejeződik ki. E metafizikai arányosságot a dolgok teremtett mivoltuknál fogva birtokolják, mint az istennel azonos transzcendens szépség lenyomatát. Az istennel azonos szépség és a teremtményekben fellelhető szépség között azonban éles határvonal húzódik: isten végtelen szépsége nem ismerhető meg a teremtmények véges szépsége felől.

Szépség, mint az érzékileg megjelenő élménye

A szépség metafizikai megközelítésével szemben hangoztatott ellenvélemény:

A szépség értékét az érzékiséghez rendelő középkori felfogás antik, platonista mintákra támaszkodik. Platón *Phaidrosz* című dialógusában ugyanúgy, mint a neoplatonikus Plótinosz (Kr. u. 3. század) hangsúlyozza azt, hogy a szépség a szemlélő jelentlétére utalt. A szemlélő számára adott szépség így mintegy megszűnik létezni, hisz elveszíti vonatkozását isten

metafizikai attribútumaival. A szépség így csak mint a megismerő számára adott jelenség áll fenn, azonban mint olyan jelenség, mely felkavarja, identitásában megérinti a szemlélőt. A szépségnek fenomenális jellege van. Ezt az egzisztenciális érintettséget azonban a szépség kizárólag úgy érheti el, ha érzéki módon jelenik meg.

Ezzel a szépség-fogalommal találkozhatunk Assisi Szent Ferenc (1182-1226) híres *Naphimnusz*ában is.

Cseke Ákos: *A középkor és az esztétika*

Ami a szép mint transzcendentálé problémáját illeti, megállapíthatjuk, hogy a szép sem Tamásnál, sem Bonaventuránál, sem más fontos skolasztikus gondolkodónál nem transzcendentálé. Ez filológiai tény [...] A legtöbb középkori gondolkodó számára azonban [...] **a szép par excellence érzéki valóság**: a széppel találkozunk, a szépet érzékeljük és felfedezzük, míg a transzcendentálék lényege éppen abban rejlik, hogy nincsenek közvetlen vonatkozásban az érzékeléssel és az érzéki valósággal. Amikor egy fát, egy virágot, egy felhőt észlelünk, sem a szemünkkel, sem a fülünkkel, sem a tapintásunkkal nem érzékeljük, hogy ez a fa, ez a virág, ez a felhő „jó” és „igaz”: a transzcendentálék a lét egyetemes tulajdonságai, amelyeket a szellem erejével ismerhetünk meg, elvonatkoztatva emberi érzekeinktől és érdekeinktől, mintegy Isten szemével nézve a világot. A transzcendentálékkal [...] ellentétben a szépség lényegéhez eredendően hozzátartozik érzéki, egyedi, nem-egyértelmű és értelmezésre hívó jellege [...]: a szép kifejezetten és hangsúlyozottan mulandó jelensége a világnak, mely az egyes létezőket elkülöníti nemcsak másoktól, hanem az idő folyásával akár önmaguktól is; pontosan ez az érzéki vonatkozás adja a középkoriak szemében a szépség hatalmát, mely abban áll, hogy **túllendíti szemlélőjét önmagán** és a láthatótól eljuttat a láthatatlanhoz, a mulandótól az örökkévalóhoz, vagy legalább megsejteti a láthatóban azt, ami láthatatlan, a mulandóban azt, ami örökkévaló.

Assisi Szent Ferenc: *Naphimnusz* (Dsida Jenő fordítása). In: Dsida Jenő: *Légy már legenda. Összes verse és műfordítása*, Püski, Budapest, 1997, 391

Dicsérjen s áldjon, én Uram,
kezednek minden alkotása,
különösen bátyánk-urunk a Nap,
ki nappalt ad, világít és minket megvidámít.
Fényes ő és ékes ő és sugárzó roppant ragyogása

Irodalom:

Cseke Ákos: *A középkor és az esztétika*, Budapest, Akadémiai 2011. ISBN: 9630589642

Umberto Eco: *Művészet és szépség a középkori esztétikában*, ford. Sz. Márton Ibolya, Budapest, Európa, 2007. ISBN: 9630782234

Kérdések:

1. Milyen értelemben beszélhetünk esztétikáról a középkorban?
2. Hogyan körvonalazható az a vélemény, miszerint az esztétika témája a középkorban voltaképpen metafizikai kérdéssel foglalkozik?
3. Milyen esztétika-koncepció fedezhető fel Assisi Ferenc *Naphimnuszában*?